

ISSN 2181-9130

Doi Journal 10.26739/2181-9130

ҲУҚУҚИЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

11 ЖИЛД, 9 СОН

ЖУРНАЛ ПРАВОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

ТОМ 11, НОМЕР 9

JOURNAL OF LAW RESEARCH

VOLUME 11, ISSUE 9

ТОШКЕНТ-2026

ҲУҚУҚИЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ ПРАВОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ | JOURNAL OF LAW RESEARCH

№9 (2026) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9130-2026-9>

Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:

Abdurasulova Qumriniso Raimqulovna
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Бош муҳаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:

Fayziev Shoxrud Farmonovich
yuridik fanlar doktori, dotsent (O'zbekiston)

ТАҲРИРИЙ МАСЛАҲАТ КЕНГАШИ | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ | EDITORIAL BOARD

12.00.01 - ДАВЛАТ ВА ҲУҚУҚ НАЗАРИЯСИ ВА ТАРИХИ. ҲУҚУҚИЙ ТАЪЛИМОТЛАР ТАРИХИ / ТЕОРИЯ ПРАВА И ГОСУДАРСТВА, ИСТОРИЯ ПРАВОВЫХ УЧЕНИЙ / THEORY OF LAW AND STATE, HISTORY OF LEGAL DOCTRINES

Boboyev Halimboy Boboyevich

yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Ahmedshaeva Mavlyuda Axatovna

yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna

yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Adilxodjayeva Surayyo Maxkamovna

yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Sattorov Abdug'affor

yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Yosuke Shamoto

yuridik fanlar doktori, professor (Yaponiya)

Umarxanova Dildora Sharipxanovna

yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Nematov Jo'rabek Nematilloevich

yuridik fanlar doktori, dotsent (O'zbekiston)

12.00.02 - КОНСТИТУЦИОННЫЙ ҲУҚУҚ, МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚ, МОЛИЯ ВА БОЖХОНА ҲУҚУҚИ / КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО; АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО; ФИНАНСОВОЕ ПРАВО / CONSTITUTIONAL LAW; ADMINISTRATIVE LAW; FINANCIAL RIGHT

Malikova Gulchexra

yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Xusanov Ozod Tillabayevich

yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Selimanova Svetlana Mixaylovna

yuridik fanlar doktori (O'zbekiston)

Xvan Leonid Borisovich

yuridik fanlar doktori, dotsent (O'zbekiston)

Peshkova Xristina Vyacheslavovna

yuridik fanlar doktori, dotsent (Rossiya)

Sung Un Lee

yuridik fanlar doktori, professor (Janubiy Koreya)

12.00.03 - ҲУҚУҚРОЛИК ҲУҚУҚИ. ТАДБИРКОРЛИК ҲУҚУҚИ. ОИЛА ҲУҚУҚИ. ХАЛҚАРО ХУСУСИЙ ҲУҚУҚ / ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО; ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО; СЕМЕЙНОЕ ПРАВО; МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО / CIVIL LAW; BUSINESS LAW; FAMILY LAW; PRIVATE INTERNATIONAL LAW

Oqyulov Omonboy

yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Ro'zinazarov Shuhrat Nuraliyevich

yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Ruziyev Rustam Jabborovich

yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Borotov Mirodiljon Xomudjonovich

yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Toshev Boboqul Norqobilovich

yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Shomuxamedova Zamira Shoislamovna

yuridik fanlar doktori, (O'zbekiston)

Ahmad Issa Altweissi

yuridik fanlar doktori, professor (Iordaniya)

Mexmonov Kambariddin Miradxanovich

yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

12.00.04 - ҲУҚУҚРОЛИК ПРОЦЕССУАЛ ҲУҚУҚИ. ХЎЖАЛИК ПРОЦЕССУАЛ ҲУҚУҚИ. ҲАҚАМЛИК ЖАРАЁНИ ВА МЕДИАЦИЯ / ГРАЖДАНСКОЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО; ХОЗЯЙСТВЕННОЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО; АРБИТРАЖНЫЙ ПРОЦЕСС И МЕДИАЦИЯ / CIVIL PROCEDURE LAW; ECONOMIC PROCEDURAL LAW; ARBITRATION PROCESS AND MEDIATION

Esanova Zamira Normurodovna

yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Mamasidiqov Muzaffar Musajonovich

yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Jason A.

Kanton Federal sud markazi (AQSH)

Borut Strazisar

Yuridik bo'lim boshlig'i (Sloveniya)

12.00.05 - МЕҲНАТ ҲУҚУҚИ. ИЖТИМОИЙ ТАЪМИНОТ ҲУҚУҚИ / ТРУДОВОЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦИАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ / THE LABOR LAW; SOCIAL SECURITY LAW

Usmanova Muborak Akmalxanovna

yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Gasanov Mixail Yuriyevich

yuridik fanlar doktori, dotsent (O'zbekiston)

Sattorova Gulnoza Djurakulovna

yuridik fanlar doktori, dotsent (O'zbekiston)

Murodova Gulnora

yuridik fanlar doktori, dotsent (O'zbekiston)

Denisov Gleb

yuridik fanlar doktori, professor (Rossiya)

Fayziyev Shuxrat Xasanovich
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Usmonov Muhammadi Bahridinovich
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Xolmuminov Juma
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Jo'rayev Yuldash Achilovich
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Nurmatov Mirg'olib Mirzayevich
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Po'latov Baxtiyor Xalilovich
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Salomov Baxrom Salomovich
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Osmonaliyev Qayrat
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Mirzayev Aziz
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Aleksey Kibalnik
yuridik fanlar doktori, professor (Rossiya)
Kudryavtsev Vladislav Leonidovich
yuridik fanlar doktori, professor (Rossiya)
Sergey Shoshin
yuridik fanlar doktori, dotsent (Rossiya)
James B.
Eaglin Federal sud markazi (AQSH)

Rustambayev Mirzayusup Hakimovich
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Zufarov Rustam Axmedovich
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Kabulov Rustam
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Rajabova Mavjuda Abdullayevna
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Ismailov Isomiddin
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Hamidov Nurmuhammad Orif o'g'li
yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (O'zbekiston)
Yuldoshev Rifat Raxmadjonovich
yuridik fanlar doktori, professor (Tojikiston)
Djansarayeva Rima Ernatovna
yuridik fanlar doktori, professor (Qozog'iston)
Yelena Antonyan Aleksandrovna
yuridik fanlar doktori, professor (Rossiya)
Matthew Light
yuridik fanlar doktori, professor (Kanada)
Qo'shayev Nurali Mahmudovich
yuridik fanlar nomzodi, dotsent (O'zbekiston)

Inog'omjonova Zumratxon Fatxullayevna
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Pulatov Yuriy Safiyevich
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
To'laganova Gulchehra Zaxitovna
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Muxiddinov Faxriddin Muxiddinovich
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Mirazov Davron Miragzamovich
yuridik fanlar doktori (O'zbekiston)
Rijakov Aleksandr Petrovich
yuridik fanlar doktori, professor (Rossiya)

Stoyko Nikolay Genadyevich
yuridik fanlar doktori, professor (Rossiya)
Iskandarov Zayniddin
yuridik fanlar doktori, professor (Tojikiston)
Sergey Pen
yuridik fanlar doktori, professor (Qozog'iston)
Aleksey Purs
yuridik fanlar doktori, dotsent (Belarus)
Jurgen Maurer
yuridik fanlar doktori, professor (Germaniya)
Kevin Curtin
yuridik fanlar doktori, professor (AQSH)

Ismoilov Bahodir Islamovich
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Matkarimova Gulchehra Abdusamatovna
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)

Yuldasheva Govxerjan
yuridik fanlar doktori, professor (O'zbekiston)
Alexander Trunk
yuridik fanlar doktori, professor (Germaniya)

1. Ibragimova Muxlisa Paridunovna

DAVLAT FUQAROLIK XIZMATIDA SIYOSIY GURUH LAVOZIMLARINING HUQUQIY TABIATI: MEHNAT-HUQUQIY VA OMMAVIY-HUQUQIY MODELLAR NISBATI.....5

2. Murataev Serikbek Alpamysovich

SIGNIFICANCE AND ESSENCE OF LEGAL REGULATION OF HIGHER EDUCATION MANAGEMENT ASSESSMENT.....14

3. Машарипов Икромбой Олимбой ўғли

ТАШУВЧИНИНГ ФУҚАРОЛИК ЖАВОБГАРЛИГИНИ МАЖБУРИЙ СУҒУРТА ҚИЛИШ ШАРТНОМАСИ БЎЙИЧА СУҒУРТА ТОВОНИНИ ТЎЛАШ ТЎҒРИСИДАГИ ТАЛАБНИ БОШҚА ТУРДАГИ ТАЛАБЛАРДАН АЖРАТИШНИНГ АЙРИМ МАСАЛАЛАРИ.....24

4. Shukurova Diyora Anvarovna

REGULATING TRANSNATIONAL SUBSIDIES THROUGH PREFERENTIAL TRADE AGREEMENTS.....35

5. Каримов Улугбек Хакимджонович

АГРАР СОҲАДА ЕР ТЎҒРИСИДАГИ ҚОНУНЧИЛИК ИЖРОСИ УСТИДАН ПРОКУРОР НАЗОРАТИНИ РАҚАМЛИ МУҲИТДА ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ.....45

6. Мамарасулов Достон Рустам ўғли

НОМУЛКИЙ ХУСУСИЯТДАГИ ИЖРО ҲУЖЖАТЛАРИНИ ИЖРО ЭТИШНИ ДИФФЕРЕНЦИАЦИЯ ҚИЛИШ: ҚАРЗДОРНИНГ ШАХСИЙ ИШТИРОКИ МЕЗОНИ.....56

7. Soliyev Dilshod Baxtiyor o'g'li

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA MA'MURIY SUDLAR TIZIMINING HUQUQIY ASOSLARINI SHAKLLANISHINING NAZARIY JIHATLARI.....64

8. Усмонов Мансурбек Мухаммаджонович

ДАВЛАТ СОЛИҚ ХИЗМАТИ ОРГАНЛАРИДА ПРОКУРОР НАЗОРАТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВА АМАЛГА ОШИРИШ МЕХАНИЗМЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ.....72

9. Қўлдошев Шезод Шукурулло ўғли

ЁЛЛАНИШ ВА ҲАРБИЙ ТУЗИЛМАЛАРГА ХИЗМАТГА КИРГАНЛИК УЧУН ЖАВОБГАРЛИК.....82

10. Primov Baxtiyor Olim o'g'li

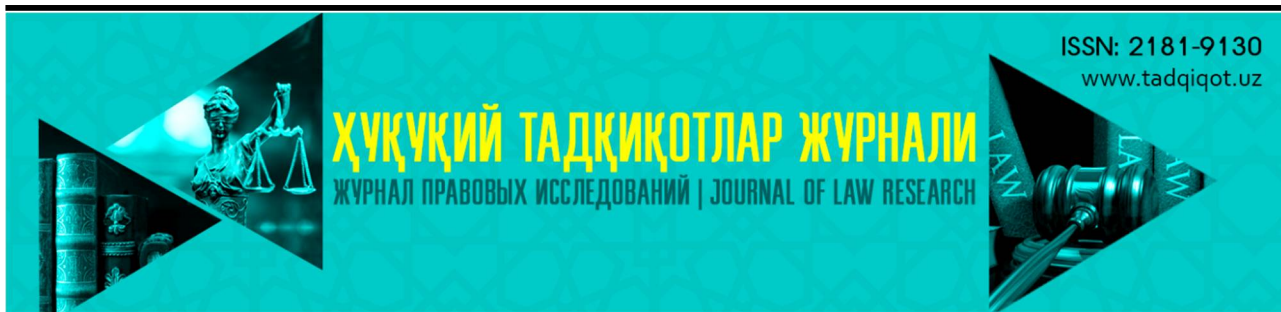
KRIPTO-AKTIVLAR AYLANMASI VA MAYNING SOHASIDAGI JINOIY QILMISHLARNI TURDOSH VA O'XSHASH JINOYAT TARKIBLARIDAN AJRATISH MASALALARI.....90

11. Reymbayev Abdulla Kurbanbayevich

JINOYAT TO'G'RIDA XABAR BERMASLIK VA UNI YASHIRGANLIK UCHUN JINOIY JAVOBGARLIK CHORALARINI TAKOMILLASHTIRISH.....99

12. Курманов Амангелди Пухарбаевич

СУДГАЧА ИШ ЮРИТИШ БОСҚИЧИДА НИЗОЛАРНИ ҲАЛ ҚИЛИШДА СУД НАЗОРАТИ ИНСТИТУТИНИ ЖОРИЙ ЭТИШ ИМКОНИАТЛАРИ.....106

12.00.03-ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО. ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО. СЕМЕЙНОЕ ПРАВО. МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО

Машарипов Икромбой Олимбой ўғли,
Қорақалпоқ давлат университети мустақил изланувчиси
E-mail: ikrommasharipov123@gmail.com

**ТАШУВЧИНИНГ ФУҚАРОЛИК ЖАВОБГАРЛИГИНИ МАЖБУРИЙ СУҒУРТА
ҚИЛИШ ШАРТНОМАСИ БЎЙИЧА СУҒУРТА ТОВОНИНИ ТЎЛАШ
ТЎҒРИСИДАГИ ТАЛАБНИ БОШҚА ТУРДАГИ ТАЛАБЛАРДАН АЖРАТИШНИНГ
АЙРИМ МАСАЛАЛАРИ**

For citation: Masharipov Ikromboy Olimboy ugli. SOME ISSUES IN DISTINGUISHING A CLAIM FOR THE PAYMENT OF INSURANCE INDEMNITY UNDER A COMPULSORY CARRIER CIVIL LIABILITY INSURANCE CONTRACT FROM OTHER TYPES OF CLAIMS. Journal of Law Research. 2026, 11 vol., issue 9.

 <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.23067557>

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада ташувчининг фуқаролик жавобгарлигини мажбурий суғурта қилиш муносабатларида суғурта товонини тўлаш тўғрисидаги талабнинг ҳуқуқий табиати ҳамда уни зарарни қоплаш, компенсация тўлаш ва бошқа турдаги талаблардан ажратиш масалалари таҳлил қилинади. Суғурталовчи, ташувчи ва жабрланувчи ўртасида вужудга келадиган ҳуқуқий муносабатларнинг ўзига хос хусусиятлари, суғурта ва деликт мажбуриятларининг ўзаро нисбати, шунингдек, суғурта товони билан зарарни қоплаш тўловининг мазмунан ва ҳуқуқий асослари жиҳатидан фарқлари очиқ берилади. Амалдаги қонунчиликда «суғурта товони», «компенсация» ва «компенсацион тўлов» тушунчаларининг қўлланилиши билан боғлиқ айрим терминологик ва ҳуқуқий ноаниқликлар кўрсатиб ўтилади. Суд амалиётида суғурталовчининг ҳуқуқий мақоми, уни деликт мажбурияти бўйича ҳамжавобгар сифатида жалб қилиш ҳамда зарарни мустақил қоплаган ташувчининг суғурталовчига нисбатан талабини баҳолашда мавжуд ёндашувлар таҳлил қилинади. Тадқиқот натижасида суғурта товонини тўлаш тўғрисидаги талабни зарарни қоплаш талабидан мустақил ҳуқуқий талаб сифатида белгилаш, шунингдек, қонунчиликда қўлланилаётган айрим атамаларни аниқлаштириш ва тегишли нормаларни такомиллаштириш бўйича таклифлар илгари сурилади.

Калит сўзлар: ташувчи, фуқаролик жавобгарлиги, мажбурий суғурта, суғурта товони, зарарни қоплаш, деликт мажбурияти, суғурталовчи, суғурта қилдирувчи, жабрланувчи, наф олувчи, компенсация, компенсацион тўлов, суғурта ходисаси, суғурта суммаси, суд амалиёти.

Машарипов Икромбой Олимбой угли,
Самостоятельный соискатель Каракалпакского
государственного университета

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ РАЗГРАНИЧЕНИЯ ТРЕБОВАНИЯ О ВЫПЛАТЕ СТРАХОВОГО ВОЗМЕЩЕНИЯ ПО ДОГОВОРУ ОБЯЗАТЕЛЬНОГО СТРАХОВАНИЯ ГРАЖДАНСКОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ПЕРЕВОЗЧИКА ОТ ИНЫХ ВИДОВ ТРЕБОВАНИЙ

АННОТАЦИЯ

В статье анализируется правовая природа требования о выплате страхового возмещения в отношениях по обязательному страхованию гражданской ответственности перевозчика, а также вопросы его разграничения с требованиями о возмещении вреда, выплате компенсации и иными видами требований. Раскрываются особенности правоотношений, возникающих между страховщиком, перевозчиком и потерпевшим, соотношение страховых и деликтных обязательств, а также содержательные и правовые различия между страховым возмещением и выплатой в счет возмещения вреда. Отдельное внимание уделяется терминологическим и правовым неопределенностям, связанным с использованием в действующем законодательстве понятий «страховое возмещение», «компенсация» и «компенсационная выплата». Анализируются существующие подходы судебной практики к определению правового статуса страховщика, вопросу привлечения его в качестве соответчика по деликтному обязательству, а также к оценке требований перевозчика к страховщику в случаях, когда перевозчик самостоятельно возместил причиненный вред. По результатам исследования обосновывается необходимость признания требования о выплате страхового возмещения самостоятельным правовым требованием, отличным от требования о возмещении вреда, а также предлагаются меры по уточнению отдельных терминов, используемых в законодательстве, и совершенствованию соответствующих правовых норм.

Ключевые слова: перевозчик, гражданская ответственность, обязательное страхование, страховое возмещение, возмещение вреда, деликтное обязательство, страховщик, страхователь, потерпевший, выгодоприобретатель, компенсация, компенсационная выплата, страховой случай, страховая сумма, судебная практика.

Masharipov Ikromboy Olimboy ugli,

Independent Researcher at Karakalpak State University

E-mail: ikrommasharipov123@gmail.com

SOME ISSUES IN DISTINGUISHING A CLAIM FOR THE PAYMENT OF INSURANCE INDEMNITY UNDER A COMPULSORY CARRIER CIVIL LIABILITY INSURANCE CONTRACT FROM OTHER TYPES OF CLAIMS

ANNOTATION

This article examines the legal nature of a claim for the payment of insurance indemnity arising in the context of compulsory insurance of a carrier's civil liability, as well as the issues involved in distinguishing such a claim from claims for damages, compensation, and other types of claims. The study explores the specific features of legal relations arising between the insurer, the carrier, and the injured party, the correlation between insurance obligations and tort obligations, as well as the substantive and legal differences between insurance indemnity and payments made in compensation for damage. Particular attention is given to certain terminological and legal ambiguities associated with the use of the concepts of "insurance indemnity," "compensation," and "compensatory payment" in the current legislation. The article further analyzes existing approaches in judicial practice concerning the legal status of the insurer, the possibility of involving the insurer as a co-defendant in tort obligations, and the assessment of claims brought by a carrier against the insurer where the carrier has independently compensated the damage caused. Based on the findings of the study, the article proposes recognizing a claim for the payment of insurance indemnity as an independent legal claim, distinct from a claim for compensation for damage. It also puts forward proposals aimed at clarifying certain terms used in legislation and improving the relevant legal provisions.

Keywords: carrier, civil liability, compulsory insurance, insurance indemnity, compensation for damage, tort obligation, insurer, policyholder, injured party, beneficiary, compensation, compensatory payment, insured event, sum insured, judicial practice.

Ташувчининг фуқаролик жавобгарлигини мажбурий суғурта қилишдан келиб чиқадиган ҳуқуқий муносабатларнинг моҳиятини аниқлашда зарарни қоплаш тўғрисидаги талаб билан суғурта товонини тўлаш ҳақидаги талабнинг ўзаро нисбатини белгилаш алоҳида назарий ва амалий аҳамият касб этади. Мазкур масала юзасидан юридик адабиётларда мавжуд бўлган баҳсларнинг асосий сабабларидан бири Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодекси (кейинги ўринларда – ФК) нинг 918-моддаси тўртинчи қисмидаги қонданинг бир маънода талқин қилинмаслиги билан боғлиқ. Ушбу нормага кўра, зарар етказганлик учун жавобгарликни мажбурий суғурта қилиш шартномаси кимнинг манфаатига тузилган бўлса, ўша шахс суғурта суммаси доирасида зарарни қоплаш ҳақидаги талабни бевосита суғурталовчига қўйиш ҳуқуқига эга.

Шу билан бирга, ФКнинг 918-моддаси учинчи қисмида зарар етказганлик учун жавобгарлик хавфини суғурта қилиш шартномаси, гарчи у суғурта қилдирувчи ёки зарар учун жавобгар бўлган бошқа шахс манфаатига тузилган бўлса ёхуд шартномада кимнинг манфаати кўзлангани умуман кўрсатилмаган бўлса ҳам, зарар етказилиши мумкин бўлган шахслар, яъни наф олувчилар фойдасига тузилган деб ҳисобланиши назарда тутилган. А.Г. Архипованинг таъкидлашича, мазкур нормалар мазмунини жавобгарликни суғурта қилувчига нисбатан талабларнинг муайян дуал хусусиятга эга эканини кўрсатади[1, с. 27]. Чунки бир томондан, суғурталовчига нисбатан талаб ФКнинг зарарни қоплашга оид 57-боби нормаларига асосланиши мумкин бўлса, иккинчи томондан, худди шу талаб суғурта шартномасидан келиб чикувчи мажбурият сифатида ҳам қаралиши мумкин.

Бироқ бундай ёндашув мажбурий суғурта тўғрисидаги махсус қонунчилик қондалари билан муайян зиддиятни юзага келтиради. Хусусан, 2015 йил 26 майдаги “Ташувчининг фуқаролик жавобгарлигини мажбурий суғурта қилиш тўғрисида”ги ЎРҚ-386-сон қонун (кейинги ўринларда – ЎРҚ-386-сон қонун)нинг 14-моддаси биринчи қисмига мувофиқ, суғурта товони олиш ҳуқуқидан фойдаланишни истаган наф олувчи суғурталовчига суғурта товонини тўлаш ҳақида ёзма ёки электрон шаклдаги ариза билан мурожаат қилиши шарт. Мазкур махсус қонунда наф олувчининг деликтдан келиб чикувчи зарарни қоплаш талабини бевосита жавобгарликни суғурта қилган суғурталовчига тақдим этиши мумкинлиги ёки бундай зарар қай тартибда қопланиши ҳақида алоҳида механизм назарда тутилмаган.

Шу сабабли амалда ушбу ҳуқуқий конструкцияни қўллаш имконияти чекланган. Амалдаги қонун ҳужжатларини сўзма-сўз талқин қилиш шуни кўрсатадики, ФК наф олувчига суғурталовчига нисбатан қўйиладиган талабнинг ҳуқуқий табиатини муайян даражада танлаш имконини бергандек кўринади. Яъни у зарарни қоплашга доир деликт талабини ҳам, суғурта шартномасидан келиб чикувчи суғурта товонини тўлаш талабини ҳам илгари суриши мумкин. Махсус қонун эса, аксинча, суғурталовчига мурожаат қилишнинг фақат битта шаклини – суғурта товонини тўлаш тўғрисидаги талабни назарда тутади.

Мазкур коллизияни бартараф этиш нуктаи назаридан юридик адабиётларда ФКнинг 981-моддаси тўртинчи қисмида акс этган бундай икки томонлама ёндашувнинг назарий жиҳатдан қай даражада асосли экани ҳамон баҳсли масала бўлиб қолмоқда. Бу борада А.И. Худяковнинг фикри эътиборга молик. Унинг таъкидлашича, суғурта муносабати билан зарар етказиш натижасида юзага келадиган деликт муносабати ҳуқуқий табиатига кўра турлича бўлган мустақил ижтимоий муносабатлар ҳисобланади. Дарҳақиқат, суғурталовчи зарар етказиш фактидан келиб чикувчи деликт мажбуриятининг бевосита иштирокчиси эмас. Зарарни қоплаш тартибида амалга ошириладиган тўлов билан суғурта товони ўртасида ташқи ўхшашлик мавжуд бўлса-да, уларнинг ҳуқуқий асослари, тўловни амалга оширувчи субъектлари ва ҳуқуқий мақсади бир-биридан фарқ қилади.

Суғурта товонини тўлаш учун ҳуқуқий асос сифатида суғурта шартномаси хизмат қилади. Бу ҳолда тўловни суғурталовчи амалга оширади, маблағни эса шартномада

белгиланган ёки қонунга мувофиқ наф олувчи мақомига эга бўлган шахс олади. Бунда суғурталовчининг мажбурияти зарарни бевосита етказганлик фактидан эмас, балки у томонидан ўз зиммасига қабул қилинган суғурта мажбуриятидан келиб чиқади.

Н.Н.Абдуллаев фуқаролик жавобгарлигини суғурталаш масалаларни таҳлил қилиб, қуйидаги фикрга келади: жавобгарликни суғурталаш – бу суғурта соҳаларидан бири бўлиб, бунда суғурта объекти суғурталанувчининг қандайдир хатти-ҳаракати учун учинчи шахслар олдидagi жавобгарлигидир[2, с.10-11].

А.У.Эргашевнинг фикрича, фуқаролик жавобгарлигини суғурта қилишда суғурта объекти бўлиб, суғурталанувчининг ғайриқонуний хатти-ҳаракати натижасида учинчи шахсларга етказилган зарарларни қоплаш бўйича жавобгарлиги ҳамда шартнома шартларининг бажармаслиги натижасида вужудга келадиган жавобгарлиги ҳисобланади[3, Б.63].

Зарарни қоплаш бўйича тўловнинг ҳуқуқий асоси эса деликт мажбурияти ҳисобланади. Бундай мажбурият шахснинг ҳаёти, соғлиги ёки мол-мулкига ғайриқонуний равишда зарар етказилиши натижасида вужудга келади. Мазкур муносабатда тўловчи сифатида зарар етказганлик учун жавобгар шахс иштирок этади, тўловни қабул қилувчи эса жабрланувчи ҳисобланади.

Шу нуқтаи назардан, суғурта товони билан зарарни қоплаш тўловини бир хил ҳуқуқий ҳодиса сифатида баҳолаш мақсадга мувофиқ эмас. Уларнинг иқтисодий натижаси маълум маънода ўхшаш бўлиши мумкин, яъни ҳар икки ҳолатда ҳам жабрланган шахснинг мулкӣ йўқотишларини бартараф этишга интилиш мавжуд. Бироқ ҳуқуқий механизм жиҳатидан улар турли мажбуриятлардан келиб чиқади. Деликт мажбурияти зарар етказиш фактидан юзага келса, суғурта мажбурияти шартномавий ёки қонунда белгиланган суғурта муносабатига асосланади.

Шу боис, ташувчининг фуқаролик жавобгарлигини мажбурий суғурта қилишда наф олувчининг суғурталовчига нисбатан қўядиган талаби, бизнингча, биринчи навбатда суғурта шартномасидан келиб чиқувчи мустақил талаб сифатида баҳоланиши лозим. Суғурталовчи зарар етказувчининг ўрнини тўлиқ эгалламайди ва деликт мажбуриятининг қарздорига айланмайди. Унинг жавобгарлиги суғурта суммаси, суғурта ҳодисасининг мавжудлиги ҳамда шартнома ва қонун билан белгиланган бошқа шартлар доирасида юзага келади.

Шу маънода, жабрланувчининг зарарни қоплаш ҳақидаги талаби билан суғурта товонини тўлаш ҳақидаги талаби ўртасида аниқ ҳуқуқий чегара мавжуд. Биринчи талаб зарар етказган шахсга нисбатан деликт мажбурияти доирасида қўйилса, иккинчиси суғурталовчига нисбатан суғурта мажбурияти асосида билдирилади. Мазкур талабларнинг бир-бирига тенглаштирилиши нафақат назарий жиҳатдан баҳсли, балки амалиётда ҳам жавобгар субъектни, талаб ҳажмини, даъво асосини ва тегишли ҳуқуқий оқибатларни белгилашда ноаниқликларга сабаб бўлиши мумкин.

Муаллифнинг таъкидлашича, суғурта товонининг асосий вазифаси суғурта қилдирувчининг мавжуд турмуш ва мулкӣ шароитларини муайян даражада сақлаб туришдан иборат. Шу маънода, зарарни қоплаш суғурта ҳимоясининг бевосита мақсади эмас, балки уни амалга ошириш воситаларидан бири бўлиб, суғурта ҳимоясига нисбатан билвосита ва иккиламчи хусусият касб этади. А.И. Худяковнинг фикрича, суғурта товонини суғурта шартномасининг иштирокчиси ҳисобланган суғурта қилдирувчига эмас, балки наф олувчи сифатида иштирок этадиган бошқа шахсга тўлаш имконияти қонунчиликда назарда тутилгани ҳам бежиз эмас[4, с.234].

Ю.Б. Фогельсон эса мазкур масала бўйича бошқача нуқтаи назарни илгари суради. Унинг фикрича, бундай ёндашув наф олувчига айрим ҳолатларда суғурталовчига нафақат суғурта товонини тўлаш, балки етказилган зарарни қоплаш талаби билан ҳам мурожаат қилиш имконини беради. Муаллифнинг таъкидлашича, фуқаролик қонунчилиги қоидалари наф олувчининг суғурта товонини олиш мақсадида бевосита суғурталовчига мурожаат қилиш бўйича мутлақ ҳуқуқини бекор қилмайди. Шунингдек, улар қонунчиликда белгиланган умумий қоидалардан қандайдир истисно ҳам яратмайди. Аксинча, мазкур норма ушбу

қоидаларни тўлдиради ва наф олувчига суғурта тўловини талаб қилиш ҳуқуқидан ташқари, суғурталовчига етказилган зарарни қоплаш талаби билан мурожаат қилиш ҳуқуқини ҳам беради[5, с.103-105].

К.Д. Ишо ҳам ўз тадқиқотида шунга яқин позицияни илгари суради. Унинг фикрича, зарар етказган шахс ўзининг фуқаролик жавобгарлигини суғурта қилар экан, зарар етказилиши натижасида юзага келган деликт мажбуриятини суғурталовчи зиммасига юклайди. Бундай мажбурият эса суғурта товонини тўлаш орқали бажарилади[6, с.14].

Бироқ жабрланувчи зарарни қоплаш учун бевосита суғурталовчига мурожаат қилиш ҳуқуқига эга, деган ёндашув қабул қилинса, қонунчиликда яна бир муҳим зиддият юзага келади. Хусусан, ФКнинг 918-моддаси тўртинчи қисмида жабрланувчига етказилган зарар суғурта суммаси доирасида қопланиши ҳақида сўз боради. Бу эса мазкур ҳолатда зарарни фақат қисман қоплаш мумкин, деган хулосага олиб келади. Айни пайтда ФКнинг 985-моддасида етказилган зарар тўлиқ ҳажмда қопланиши лозимлиги белгиланган. Шундай қилиб, зарарни қоплаш мажбуриятини суғурта суммаси билан чеклашга олиб келувчи ҳолат юзага келади.

Бироқ жабрланувчи суғурталовчига бевосита зарарни қоплаш талаби билан мурожаат қилиш ҳуқуқига эга, деган тадқиқотчилар позициясига қўшилиш қийин. Бизнингча, суғурта суммаси айнан суғурталовчининг суғурта товонини тўлаш бўйича мажбурияти чегарасини белгилайди. Мазкур мажбурият зарарни қоплаш ҳақидаги талабга эмас, балки суғурта товонини тўлаш ҳақидаги мустақил талабга асосланади. Шунинг учун ҳам суғурта товони етказилган зарарнинг бутун миқдорини тўлиқ қопламаслиги мумкин.

Бундай ёндашувда суғурта суммаси суғурта қилдирувчининг мулкӣ манфаатларини таъминлашга қаратилган суғурта ҳимоясининг қиймат ифодаси сифатида намоён бўлади. А.И. Худяков тўғри таъкидлаганидек, бундай ёндашув суғурта ҳимояси назариясига тўлиқ мос келади. Аксинча, юқорида баён этилган вазият суғуртани фақат зарарни қоплаш усули сифатида тушуниш концепцияси доирасига мос келмайди.

Суғурталовчига нисбатан деликт жавобгарлиги билан боғлиқ талабнинг ҳуқуқӣ табиатини аниқлаш масаласи фақат назарий аҳамиятга эга эмас. Хусусан, суд амалиётида деликт жавобгарлигини суғурта қилган суғурталовчини суд жараёнига иккинчи жавобгар сифатида жалб этиш амалиётини маъқуллаш учун асос бўлган. Бунда суғурталовчининг зарарни қоплаш ҳақидаги талаб билан суғурта тўловини амалга ошириш ҳақидаги талаб ҳуқуқӣ табиати жиҳатидан фарқ қилиши ҳақидаги эътирозлари инобатга олинмаган.

Шуни қайд этиш лозимки, суғурталовчини қарздор томонида бир нечта шахс иштирок этадиган мажбурият мавжуддек тарзда ҳамжавобгар сифатида суд жараёнига жалб қилиш амалиётда кўплаб муаммоларни келтириб чиқаради. Жумладан, суғурта товонини ундириш учун суғурта ходисаси юз берганлигини ва айнан шу ходиса натижасида зарар келиб чиққанини исботлаш зарур. Шу билан бирга, суғурталовчи уни суғурта товонини тўлаш мажбуриятидан озод қилувчи ҳолатларни кўрсатиш ҳуқуқига эга.

Зарарни қоплаш тўғрисидаги даъволарда эса, аввало, зарар етказилганлиги факти ва унинг миқдори исботланиши лозим. Бироқ юридик адабиётларда қайд этилганидек, суғурта ходисаларининг доирасини белгилайдиган суғурта шартномаси суғурта қилдирувчи томонидан етказилиши мумкин бўлган ҳар қандай зарар учун жавобгарликни қамраб олмаслиги керак[7, с.28].

Жабрланувчининг суғурталовчига нисбатан қўядиган талабининг ҳуқуқӣ табиатини бир хилда белгилаш имкони мавжуд эмаслиги суд амалиётида бошқа қатор муаммоларни ҳам келтириб чиқармоқда. Хусусан, О.В. Корнеева мажбурий жавобгарлик суғуртасидан келиб чиқадиган низоларни кўриб чиқишда судлар айрим ҳолларда зарар етказувчининг фақат субсидиар жавобгарлигини эътироф этаётганини қайд этади. Бундай ёндашув, одатда, мажбурий жавобгарлик суғуртаси нафақат жабрланувчининг зарарни қоплатиш ҳуқуқини ҳимоя қилиш, балки зарар етказган шахс, яъни суғурта қилдирувчининг мулкӣ манфаатларини ҳам таъминлашга қаратилгани билан асослантирилади.

Шу муносабат билан судлар айрим ҳолларда жабрланувчининг зарар етказувчига нисбатан берган даъво аризасини суғурта ташкилоти ишда ҳамжавобгар сифатида иштирок этиш учун жалб этилгунга қадар ҳаракатсиз қолдиради. Муаллифнинг таъкидлашича, бошқа ҳолатларда эса ишни кўриб чиқиш жараёнининг ўзида жабрланувчилар ўз даъво талабларини зарар етказувчидан суғурталовчига қайта йўналтиришга мажбур бўладилар. Мазкур ҳолат О.В. Корнеевага амалда деликт жавобгарлигининг ўрнини уни суғурталаш институти эгаллаб бораётгани ҳақида хулоса чиқариш имконини берган[8, с.27].

Судларнинг бундай ёндашуви ФКнинг 918-моддаси биринчи қисмини сўзма-сўз талқин қилиш натижаси билан ҳам боғлиқ бўлиши мумкин. Чунки ушбу норманинг айнан шундай талқини суғурталовчини деликт мажбурияти бўйича ҳамжавобгар сифатида суд жараёнига жалб қилишга олиб келади. Баён этилган ҳолатлардан яна шу хулоса келиб чиқадики, суд амалиёти жабрланувчи томонидан билдирилиши мумкин бўлган талабларни муқобил талаблар сифатида тўлиқ эътироф этмаяпти.

Бундан ташқари, ЎРҚ-386-сон қонуннинг мақсади ташувчининг фуқаролик жавобгарлиги юзага келган тақдирда унинг мулкӣ манфаатларини ҳимоя қилиш мазкур мажбурий суғуртанинг асосий принципларидан бири ҳисобланади. Шу сабабли суд амалиёти келгусида ҳам юқоридаги ёндашувни қўллаш эҳтимоли катта. Бу ҳолат, ҳатто мазкур ЎРҚ-386-сон қонунда жабрланувчининг деликт талабини бевосита ташувчига қўйиш имконияти очиқ-ойдин назарда тутилган бўлса ҳам, сақланиб қолиши мумкин.

Шунингдек, ФКнинг 918-моддаси мазмунида ички норматив зиддият ҳам мавжудлигини таъкидлаш лозим. Хусусан, ушбу модданинг амалдаги учинчи қисмига кўра, жавобгарликни суғурта қилиш шартномасида наф олувчи ким экани қандай ифодаланганидан қатъи назар, шартнома жабрланувчи манфаатига тузилган деб ҳисобланади. Демак, бундай ҳуқуқий муносабатда жабрланувчи наф олувчи мақомини эгаллайди ва шу сабабли барча тегишли ҳолатларда суғурта товонини талаб қилиш ҳуқуқига эга бўлиши лозим.

Бироқ шу модданинг тўртинчи қисмида наф олувчи суғурталовчига нисбатан талабни фақат муайян ҳолларда, яъни жавобгарликни суғурта қилиш мажбурий бўлганида ёки қонунда тўғридан-тўғри назарда тутилган бошқа ҳолларда қўйиши мумкинлиги белгилаб қўйилган. Натижада бир модданинг ўзида наф олувчининг ҳуқуқий мақоми ва унинг суғурталовчига нисбатан талаб қилиш ваколатини турлича ифодаловчи қоидалар бир вақтнинг ўзида амал қилмоқда.

Бундай ҳолат ФКнинг 915-моддаси биринчи қисмида белгиланган наф олувчи тушунчасининг классик мазмунига ҳам тўлиқ мувофиқ келмайди. Ушбу нормада наф олувчи мулкӣ суғурта шартномаси унинг манфаатига тузилган шахс сифатида тушунилади. Шу нуқтаи назардан, юқорида келтирилган далилларни ҳисобга олганда, “наф олувчи” тушунчасининг анъанавий ҳуқуқий мазмунидан четга чиқиш етарли даражада асосланган деб бўлмайди.

Юқорида баён этилган ҳолатлардан келиб чиқиб, шунингдек, қонунчиликнинг ўзаро мантиқӣ мувофиқ ва зиддиятлардан холи тизимини шакллантириш мақсадида мазкур тадқиқот муаллифи ФКнинг 918-моддаси тўртинчи қисмини ўз кучини йўқотган деб топишни таклиф этади. Бизнингча, мазкур норманинг бекор қилиниши назария ва амалиётда шаклланган бир қатор зиддиятларни бартараф этиш имконини беради. Бунда ҳуқуқий муносабат иштирокчиларидан бирортасининг ҳуқуқлари чекланмайди, аксинча, суғурта ва деликт мажбуриятлари ўртасидаги ҳуқуқӣ чегара янада аниқлашади. Шу билан бирга, ушбу ўзгартиш суд амалиётида ягона ёндашувни шакллантириш ва турлича талқинларни камайитиришга хизмат қилиши мумкин.

Юқоридаги масалалар билан узвий боғлиқ бўлган яна бир баҳсли муаммо – жабрланувчига етказилган зарарни ўзи қоплаган ташувчининг суғурталовчига нисбатан қўядиган талабининг ҳуқуқӣ табиатини аниқлашдир. ЎРҚ-386-сон қонунда ушбу масалага оид махсус қоида белгиланган.

Мазкур нормага кўра, ушбу ЎРҚ-386-сон қонунда назарда тутилган шартлар асосида йўловчиларнинг ҳаёти, соғлиғи ёки мол-мулкига ташиш жараёнида зарар етказганлик учун ўз

фуқаролик жавобгарлигини суғурта қилган ва жабрланувчига етказилган зарарни тўлиқ ёки қисман мустақил равишда қоплаган ташувчи суғурталовчидан ўзи қоплаган зарар қисми миқдорида компенсация тўлашни талаб қилиш ҳуқуқига эга. Бундай ҳолатда зарар аввалдан қоплаб берилган наф олувчи худди шу қисм бўйича суғурта товонини талаб қилиш ҳуқуқини йўқотади.

Мазкур қонданинг мазмунидан кўриниб турибдики, қонун бир зарарнинг бир вақтнинг ўзида ҳам жабрланувчи, ҳам ташувчи томонидан суғурталовчидан ундирилишига йўл қўймасликка интилади. Агар зарарни ташувчи жабрланувчига аввалдан қоплаб берган бўлса, суғурта ҳимоясидан фойдаланиш ҳуқуқи тегишли ҳажмда ташувчига ўтади. Шу жиҳатдан, бу ерда суғурталовчига нисбатан талабнинг ҳуқуқий табиатини аниқ белгилаш алоҳида аҳамият касб этади, чунки мазкур талабни деликт талаб, регресс талаби ёки суғурта шартномасидан келиб чиқадиган мустақил компенсацион талаб сифатида баҳолаш кейинги ҳуқуқий оқибатларга бевосита таъсир кўрсатади.

Фикримизча, қонун чиқарувчининг ушбу нормада “компенсация” атамасидан фойдаланиши унчалик муваффақиятли ечим эмас. Чунки бу атама бир томондан, терминологик ноаниқликни келтириб чиқарса, иккинчи томондан, ташувчи томонидан суғурталовчига нисбатан қўйилаётган талабнинг ҳақиқий ҳуқуқий табиатини тўлиқ ифодаламайди. Хусусан, мазкур атамадан фойдаланиш “компенсация тўлаш” ва “компенсацион тўлов” тушунчаларини бир-биридан ажратишда муайян қийинчиликларни юзага келтиради. Одатий маъноси нуқтаи назаридан ушбу иборалар мазмунан бир-бирига яқин, ҳатто синонимик характерга эга. Бироқ ЎРҚ-386-сон қонунда улар турли ҳуқуқий мазмунда қўлланилади.

Жумладан, агар суғурталовчига нисбатан иқтисодий суд томонидан банкротлик тўғрисида иш юритиш қўзғатилган ёки унинг тегишли лицензияси бекор қилинган бўлса, жабрланувчиларга етказилган зарарни қоплаш мақсадида компенсацион тўловлар суғурталовчиларнинг профессионал бирлашмаси томонидан амалга оширилади. Кўриниб турибдики, бу ҳолатда ҳуқуқий табиати, вужудга келиш асослари ва мажбур субъектлари жиҳатидан мутлақо бошқа-бошқа бўлган талаблар ҳақида сўз бормоқда.

Масалани ҳар томонлама ёритиш мақсадида жабрланувчига етказилган зарарни мустақил равишда қоплаган зарар етказувчининг суғурталовчига нисбатан талабнинг ҳуқуқий табиатини жавобгарликни суғурта қилишнинг бошқа турлари мисолида ҳам кўриб чиқиш мақсадга мувофиқ.

Хусусан, суд амалиётида қонун суғурта қилдирувчига жабрланувчининг ҳаёти, соғлиғи ёки мол-мулкига етказилган зарарни шахсан ўзи қоплашни тақиқламаслигини қайд этган. Агар суғурта қилдирувчи зарарни жабрланувчига мустақил равишда қоплаб берса, у амалда суғурта ҳодисаси содир бўлган тақдирда суғурталовчи жабрланувчига тўлаши лозим бўлган пул маблағларининг сарфланишини олдини олади. Шу асосда суд суғурта қилдирувчининг мазкур суммаларни суғурталовчидан ундириш ҳақидаги талаби асосли эканини ва ФКнинг 1023-моддасида белгиланган асоссиз бойлик орттиришни қайтариш мажбурияти қоидаларига таяниши мумкинлигини эътироф этган.

Бироқ юридик адабиётларда бундай ёндашув танқид қилинган. Хусусан, С.В. Дедиковнинг фикрича, юқоридаги вазиятда суғурта қилдирувчида суғурталовчига нисбатан талаб ҳуқуқи бевосита суғурта ҳуқуқий муносабатлари доирасида юзага келади. Муаллифнинг таъкидлашича, жабрланувчининг зарарни қоплаш талабини суғурта ташкилотига эмас, балки суғурта қилдирувчининг ўзига қўйиши учинчи шахснинг унинг фойдасига тузилган суғурта шартномаси бўйича берилган ҳуқуқдан конклюдент ҳаракатлар орқали воз кечиши сифатида баҳоланиши мумкин[9, с.2].

С.В. Дедиков конклюдент ҳаракатлар орқали шартнома муносабатларига таъсир кўрсатиш имконияти қонуннинг ўзида ҳам тан олинганини алоҳида таъкидлайди. Муаллиф бу борада ФКнинг 370-моддаси тўртинчи қисмини мисол сифатида келтиради. Ушбу нормага кўра, агар қонун ҳужжатларида бошқача тартиб белгиланмаган ёки офертанинг ўзида бошқа қоида назарда тутилмаган бўлса, офертани олган шахс томонидан уни акцепт қилиш учун

белгиланган муддат давомида шартнома шартларини бажаришга қаратилган ҳаракатларни амалга ошириш акцент сифатида эътироф этилади.

Шу асосда муаллиф конклюдент ҳаракатларни нафақат шартномани тузиш босқичида, балки мавжуд шартнома доирасида ҳуқуқ ва мажбуриятларнинг кейинги тақдирини белгилаш учун ҳам етарли ҳуқуқий факт сифатида баҳолайди. Унинг фикрича, биринчи ҳолатда конклюдент ҳаракатлар субъектив фуқаролик ҳуқуқ ва мажбуриятларининг вужудга келишининг умумий асосига дахл қилса, иккинчи ҳолатда улар фақат кредиторда муайян ҳуқуқнинг юзага келиши ёки ундан воз кечилиши билан боғлиқ бўлади.

Муаллиф мазкур ҳолатларни умумий ва хусусий ҳодисалар сифатида ўзаро нисбатда кўради. Агар муайян ҳуқуқий механизм умумий ҳолатда қўлланилиши мумкин бўлса, унинг хусусий кўринишида ҳам қўлланилиши мумкин, деган хулосага келади. Шу тариқа, унинг фикрича, ФКнинг 362-моддаси тўртинчи қисмидаги қоида амал қила бошлайди. Унга мувофиқ, агар учинчи шахс шартнома билан унга берилган ҳуқуқдан воз кечса, кредитор, агар бу қонун ҳужжатлари ёки шартномага зид бўлмаса, мазкур ҳуқуқдан ўзи фойдаланиши мумкин.

Бошқа бир ишда якка тартибдаги тадбиркор суғурталовчига нисбатан суғурта товонини ундириш ҳақидаги даъво билан иқтисодий судга мурожаат қилган. Илгари даъвогар суд бошқарувчиси сифатида жавобгар билан ўз фуқаролик жавобгарлигини суғурта қилиш шартномасини тузган эди. Суғурта шартномасида назарда тутилган суғурта ҳодисаси юз бергач, даъвогар жабрланувчига етказилган зарарни мустақил равишда қоплаб берган ва шундан сўнг суғурталовчига суғурта товонини тўлаш талаби билан мурожаат қилган. Бироқ суғурталовчи суғурта тўловини амалга оширишдан бош тортган.

Биринчи инстанция суди даъво талабларини қаноатлантиришни рад этган. Суд ўз қарорини якка тартибдаги тадбиркор суғурта товонини олиш ҳуқуқига эга эмаслиги ва шу сабабли у мазкур низо бўйича тегишли даъвогар ҳисобланмаслиги билан асослаган. Апелляция инстанцияси эса мазкур қарорни бекор қилиб, суғурта товонини ундириш қисмида даъвони қаноатлантирган. Бироқ кассация инстанцияси биринчи инстанция судининг хулосаларини қўллаб-қувватлаб, апелляция судининг қарорини бекор қилган.

Шуни қайд этиш лозимки, суд бошқарувчисининг фуқаролик жавобгарлигини суғурта қилиш мажбурий хусусиятга эга. Ушбу суғурта шартномасининг муҳим хусусиятларидан бири шундаки, у суғурта қилдирувчи, яъни суд бошқарувчисининг ўзи манфаатига эмас, балки унинг хатти-ҳаракатлари натижасида зарар кўриши мумкин бўлган шахслар фойдасига тузилади. Шу сабабли суд амалиётида шундай ёндашув шаклланганки, унга кўра суғурта қилдирувчи, ҳатто у жабрланувчига етказилган зарарни ўз маблағлари ҳисобидан қоплаб берган бўлса ҳам, суғурта тўловини ўз фойдасига талаб қилиш ҳуқуқига эга эмас.

Кассация инстанцияси судининг қарорини бекор қилиб, апелляция судининг қарорини ўзгаришсиз қолдирган. Шу билан бирга, суд мазкур иш бўйича муҳим ҳуқуқий позицияни шакллантирган. Унга мувофиқ, агар суғурта қилдирувчи – суд бошқарувчиси жабрланувчи томонга, яъни наф олувчига етказилган зарарни мустақил равишда қоплаб берган бўлса, у ўз жавобгарлигини суғурта қилиш шартномаси бўйича суғурта товони тўланишини талаб қилиш ҳуқуқига эга.

Бундай хулоса шу билан изоҳланадики, зарарни жабрланувчига ўз маблағлари ҳисобидан қоплаган суғурта қилдирувчи амалда суғурта ҳодисаси натижасида келиб чиққан мулкӣ йўқотишларни ўзи зиммасига олган бўлади. Шу сабабли унда қилинган харажатларни суғурта товони ҳисобидан қоплатиш ҳуқуқи вужудга келади. Демак, бундай вазиятда суғурта қилдирувчининг талаби наф олувчининг ҳуқуқини ноқонуний равишда эгаллаш сифатида эмас, балки суғурта шартномаси билан қамраб олинган хавф амалга ошиши оқибатида ўзи қилган харажатларни қоплатишга қаратилган мустақил суғурта талаби сифатида баҳолалиши лозим.

Юқорида баён этилган ёндашув ташувчининг фуқаролик жавобгарлигини мажбурий суғурта қилишдан келиб чиқадиган муносабатларга нисбатан ҳам энг мақбул ечим сифатида баҳолалиши мумкин. Бундан ташқари, мазкур позиция ЎРҚ-386-сон қонун қоидаларига зид

эмас. Чунки ушбу норматив-ҳуқуқий ҳужжатнинг 14-моддасида жабрланувчига етказилган зарарни ихтиёрий равишда қоплаб берган ташувчига суғурталовчи томонидан “компенсация” тўланиши мумкинлиги назарда тутилган.

Бироқ мазкур атаманинг қўлланилиши бир қатор муаммоларни келтириб чиқаради. Аввало, у терминологик чалкашликка сабаб бўлади ва жабрланувчига зарарни ўз маблағлари ҳисобидан қоплаб берган ташувчи билан суғурталовчи ўртасида юзага келадиган муносабатларнинг ҳақиқий ҳуқуқий моҳиятини тўлиқ акс эттирмайди. Бундан ташқари, “компенсация” атамасининг қўлланилиши қонунчиликда назарда тутилган компенсацион тўловлар билан асоссиз ҳуқуқий ўхшашлик пайдо бўлишига олиб келади.

ЎРҚ-386-сон қонунда жабрланувчи томонидан қўйилган зарарни қоплаш талабини ташувчи томонидан қаноатлантириш тартиби белгиланган бўлиб, бунда тегишли ҳаракатлар суғурталовчи билан келишилган ҳолда амалга оширилиши назарда тўтилади. Ташувчининг жабрланувчига зарарни қоплаш нияти ва амалга оширилаётган тўлов ҳақида суғурталовчини хабардор қилиши, бизнингча, асосли талаб ҳисобланади. Чунки бундай хабар бериш, бир томондан, ташувчи томонидан деликт мажбурияти асосида жабрланувчига пул маблағлари тўланиши, иккинчи томондан эса айни зарар юзасидан суғурталовчи томонидан яна суғурта товони тўланишининг олдини олади. Шу тариқа жабрланувчининг бир хил зарар учун икки марта маблағ олиши, яъни асоссиз бойлик орттиришига йўл қўйилмайди.

Бироқ ташувчи томонидан жабрланувчига етказилган зарарни қоплаш учун тўланадиган суммани суғурталовчи билан олдиндан келишиш талаби баҳсли кўринади. Бизнингча, жабрланувчи ва зарар етказувчи ўртасида юзага келадиган зарарни қоплашга оид деликт муносабатлар билан суғурта шартномаси асосида суғурталовчи иштирокида вужудга келадиган суғурта муносабатларини аниқ фарқлаш лозим. Мазкур позициянинг назарий асослари юқорида баён этилди.

Бу ўринда шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, ташувчи зарар етказган тақдирда ФКнинг 57-боби қоидаларига мувофиқ жабрланувчига етказилган зарарни тўлиқ ҳажмда қоплаши шарт. Ушбу мажбурият зарарни қоплаш суммасининг суғурталовчи билан келишилган ёки келишилмаганига боғлиқ эмас. Мазкур ёндашув амалдаги суд амалиётида ҳам ўз тасдиғини топган.

Бундай ҳолатда жабрланувчи, аввало, зарар етказилганлиги факти ва унинг миқдорини исботлаши лозим. Жабрланувчига зарарни қоплаб берган ташувчи билан суғурталовчи ўртасидаги муносабат эса ўз ҳуқуқий асосига кўра суғурта шартномасидан келиб чиқади. Шу боис суғурта товони тўланиши учун суғурта ҳодисаси юз берганлиги ҳамда ундан келиб чиққан зарар ёки харажатлар мавжудлиги исботланиши талаб этилади [10, с.74-77].

Бундан ташқари, суғурта шартномасидан келиб чиқадиган муносабатларда суғурта товони миқдорида ёки уни тўлаш имкониятига таъсир кўрсатиши мумкин бўлган қатор ҳолатлар мавжуд. Жумладан, суғурта товонини тўлашни рад этиш учун қонунда ёки шартномада назарда тутилган асослар, шунингдек, шартномада белгиланган франшиза шундай ҳолатлар сирасига киради. Шу сабабли суғурталовчи ташувчи томонидан етказилган ҳар қандай зарар учун автоматик тарзда тўловни амалга ошириши шарт эмас. Унинг мажбурияти фақат суғурта шартномасида суғурта ҳодисаси сифатида белгиланган ҳолатлар доирасида юзага келади.

Шу нуқтаи назардан, ЎРҚ-386-сон қонунда жабрланувчига зарарни қоплаб берган ташувчига суғурталовчи томонидан амалга ошириладиган тўловга нисбатан “компенсация” атамасининг қўлланилиши ушбу тўловнинг ҳуқуқий табиатини ноаниқлаштиради. Чунки мазмунан бу тўлов ташувчига суғурта шартномаси асосида амалга ошириладиган суғурта товони бўлиб, уни алоҳида “компенсация” сифатида номлаш турли ҳуқуқий институтларнинг ўзаро аралашиб кетишига сабаб бўлади.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, мазкур тадқиқот муаллифи ЎРҚ-386-сон қонунга ўзгартиш киритиш зарурати шаклланганини таъкидлайди. Хусусан, ушбу нормалардаги “компенсация тўлаш” атамасини “суғурта товонини тўлаш” атамаси билан алмаштириш мақсадга мувофиқ. Бундай ўзгартиш мазкур тўловнинг ҳақиқий ҳуқуқий моҳиятини аниқ

ифодалаш, суғурта ва компенсацион тўлов институтларини бир-биридан чегаралаш ҳамда мавжуд ҳуқуқий ноаниқликни бартараф этиш имконини беради.

Хулоса қилиб айтганда, амалдаги миллий қонунчиликда ташувчининг йўловчилар ҳаёти, соғлиғи ва мол-мулкига зарар етказганлик учун фуқаролик жавобгарлигини мажбурий суғурта қилиш шартномаси бўйича суғурта товонини тўлаш ҳақидаги талаб бошқа турдаги талаблардан етарлича аниқ ажратилмаган. Бу эса назарий жиҳатдан ҳам, ҳуқуқни қўллаш амалиётида ҳам кўплаб зиддиятлар ва ноаниқликларни келтириб чиқармоқда.

Бизнингча, юқорида асослантирилган қонунчилик таклифларини амалга ошириш суғурта товони, зарарни қоплаш ва компенсацион тўлов каби турли ҳуқуқий конструкциялар ўртасида аниқ чегара ўрнатишга хизмат қилади. Натижада ушбу соҳадаги ҳуқуқий нормаларнинг мантикий уйғунлиги таъминланади, турлича суд талқинлари камаяди ва ташувчи, суғурталовчи ҳамда жабрланувчининг ҳуқуқ ва мажбуриятларини белгилашда янада аниқ ҳуқуқий механизм шаклланади.

Иктибослар/Сноски/References:

1. Архипова А.Г. К вопросу о правовой природе требования к страховщику деликтной ответственности // Вопросы международного частного, сравнительного и гражданского права, международного коммерческого арбитража: *liber amicorum* в честь А.А. Костина, О.Н. Зименковой, Н.Г. Елисеева. – М.: Статут, 2013. – С. 27. (Arkhipova, A.G. “On the Legal Nature of a Claim against an Insurer under Liability for Torts” // Issues of Private International, Comparative and Civil Law, and International Commercial Arbitration: *Liber Amicorum* in Honour of A.A. Kostin, O.N. Zimenkova, and N.G. Eliseev. Moscow: Statut, 2013. P. 27.)
2. Абдуллаева Н.Н. Правовое регулирование страхования ответственности: автореф. дисс. канд. юрид. наук. - Ташкент: 2006. – С-10-11. (Abdullaeva, N.N. Legal Regulation of Liability Insurance: Abstract of Dissertation for the Degree of Candidate of Legal Sciences. Tashkent, 2006. pp. 10–11.)
3. Эргашев А.У. Транспорт воситалари эгалари фуқаролик жавобгарлиги мажбурий суғурта шартномасини қўллаш муаммолари: юрид. фан. нозм. дис. ... – Тошкент: 2012. – 63 б. (Ergashev, A.U. Problems of Applying the Compulsory Civil Liability Insurance Contract for Motor Vehicle Owners: Dissertation for the Degree of Candidate of Legal Sciences. Tashkent, 2012. 63 p.)
4. Худяков А.И. Теория страхования. – М.: Статут, 2010. – С. 234. (Khudyakov, A.I. Theory of Insurance. Moscow: Statut, 2010. P. 234.)
5. Фогельсон Ю.Б. Комментарий к страховому законодательству. – М.: Юрист, 2000. – С. 103 - 105. (Vogelson, Yu.B. Commentary on Insurance Legislation. Moscow: Yurist, 2000. pp. 103–105.)
6. Ишо К.Д. Правовые проблемы применения обязательного страхования гражданской ответственности владельцев транспортных средств в Российской Федерации: диссертация ... канд. юрид. наук. – М. 2008. – С. 14. (Isho, K.D. Legal Problems of Applying Compulsory Civil Liability Insurance for Motor Vehicle Owners in the Russian Federation: Dissertation for the Degree of Candidate of Legal Sciences. Moscow, 2008. P. 14.)
7. Архипова А.Г. К вопросу о правовой природе требования к страховщику деликтной ответственности // Вопросы международного частного, сравнительного и гражданского права, международного коммерческого арбитража: *liber amicorum* в честь А.А. Костина, О.Н. Зименковой, Н.Г. Елисеева. – М.: Статут, 2013. – С. 28. (Arkhipova, A.G. “On the Legal Nature of a Claim against an Insurer under Liability for Torts” // Issues of Private International, Comparative and Civil Law, and International Commercial Arbitration: *Liber Amicorum* in Honour of A.A. Kostin, O.N. Zimenkova, and N.G. Eliseev. Moscow: Statut, 2013. P. 28.)
8. Корнеева О.В. Деформация функций деликтной ответственности при условии ее обязательного страхования владельцами транспортных средств // Юрист. 2013. – № 8. – С. 27. (Korneeva, O.V. “Distortion of the Functions of Tort Liability under Compulsory Motor Vehicle Owners’ Liability Insurance” // Yurist. 2013. No. 8. P. 27.)

9. Дедиков С.В. Неосновательное обогащение или страховое возмещение? // ЭЖ-Юрист. 2011. – № 22. – С. 2. (Dedikov, S.V. “Unjust Enrichment or Insurance Indemnity?” // EZh-Yurist. 2011. No. 22. P. 2.)
10. Карякин А.А. О некоторых вопросах, связанных с отграничением требования о выплате страхового возмещения по договору обязательного страхования гражданской ответственности перевозчика за причинение вреда жизни, здоровью, имуществу пассажиров от иных видов требований // Пробелы в российском законодательстве. 2015. – №2. – С. 74-77. (Karyakin, A.A. “On Certain Issues Related to Distinguishing Claims for the Payment of Insurance Indemnity under a Contract of Compulsory Insurance of the Carrier’s Civil Liability for Harm Caused to the Life, Health, and Property of Passengers from Other Types of Claims” // Gaps in Russian Legislation. 2015. No. 2. Pp. 74–77.)

ҲУҚУҚИЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ ПРАВОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

JOURNAL OF LAW RESEARCH

Taqdim etilayotgan maqolalarga qo'yilgan talablar:

1. Maqola o'zbek, ingliz va rus tillarida qabul qilinadi va Microsoft Word dasturida Times New Roman shriftida 12 kegl, 1 satr oralig'ida, sahifalar barcha tomondan 2 sm qoldirilgan bo'lishi shart. Satr boshi - 1,25 sm bo'lib, satrlarni eniga to'g'irlash, so'zlarni boshqa qatorga ko'chirish avtomatik tarzda bo'lishi lozim.
2. Birinchi qator o'ng tomondan muallifning familiyasi, ismi va otasining ismi, ikkinchi qatorda muallifning ish joyi, lavozimi, ilmiy darajasi va unvoni va e-mail, uchinchi qatorda sahifaning o'rtasida bosh va qalin harflar bilan maqolaning nomi yoziladi. Ushbu ma'lumotlar o'zbek, ingliz va rus tillarda berilishi lozim.
3. Keyingi qatordan o'zbek, ingliz va rus tillarida kamida 60 ta o'zbek, ingliz va rus tillarida so'zdan iborat annotatsiya beriladi.
4. Keyingi qatordan 6-10 ta o'zbek, ingliz va rus tillarida kalit so'zlar beriladi.
5. Keyingi qatordan asosiy matn umimiy so'zi minimal 2000 ta bo'ladi.
6. Adabiyotlarning to'liq ro'yxati asosiy matndan so'ng alifbo tartibida ko'rsatilishi lozim va havolalar asosiy matnda bo'lishi kerak [1, B.25].
7. Maqolada keltirilgan dalillarning to'g'riligi uchun muallif mas'ul, plagiat holati taqiqlanadi.
8. Web of science, Scopus tizimidagi jurnallardan iqtiboslar olish maqsadga muvofiqdir.

Требования к оформлению научной статьи:

1. Статья принимается на узбекском, английском и русском языках и должна быть оформлена в Microsoft Word шрифтом Times New Roman, размер 12, межстрочный интервал — 1, поля со всех сторон — 2 см. Абзацный отступ — 1,25 см; выравнивание по ширине и переносы слов должны быть включены автоматически.
2. В первой строке справа указываются фамилия, имя и отчество автора; во второй строке — место работы автора, должность, ученая степень и звание, а также e-mail; в третьей строке по центру страницы крупным и жирным шрифтом — название статьи. Эти сведения должны быть приведены на узбекском, английском и русском языках.
3. Ниже дается аннотация на узбекском, английском и русском языках, содержащая не менее 60 слов на каждом языке.
4. Далее приводятся 6–10 ключевых слов на узбекском, английском и русском языках.
5. Далее основной текст: общий объем текста должен быть не менее 2000 слов.
6. Полный список литературы должен быть приведен после основного текста в алфавитном порядке; ссылки должны присутствовать в основном тексте в формате [1, C.25].
7. Автор несет ответственность за достоверность приведенных в статье доказательств; плагиат запрещен.
8. Рекомендуется цитирование журналов из база данных Web of Science и Scopus.

Requirements of the articles submitted:

1. Articles are accepted in Uzbek, English and Russian and must be prepared in Microsoft Word using Times New Roman font, size 12, single line spacing, with 2 cm margins on all sides. First-line indent is 1.25 cm; text should be justified and word hyphenation/line breaks set to automatic.
2. In the first line on the right: the author's surname, given name and patronymic; in the second line: the author's affiliation, position, academic degree and title, and e-mail; in the third line centered on the page: the article title in bold and uppercase (or bold). These details must be provided in Uzbek, English and Russian.
3. Next, provide an abstract in Uzbek, English and Russian of at least 60 words in each language.
4. Next, provide 6–10 keywords in Uzbek, English and Russian.
5. Next, the main text: total word count must be at least 2000 words.
6. The full list of references must appear after the main text in alphabetical order, and citations should appear in the main text in the format [1, P.25].
7. The author is responsible for the accuracy of the evidence presented in the article; plagiarism is prohibited.
8. It is advisable to include citations from journals indexed in Web of Science and Scopus.